

**O'ZBEKISTON QAHRAMONI SUYIMA G'ANIYEVA
XOTIRASIGA BAG'ISHLANGAN AN'ANAVIY
«NAVOIYSHUNOSLAR»
V ILMIY-AMALIY ANJUMANI
MAQOLALAR TO'PLAMI**

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ABU RAYHON BERUNIY NOMIDAGI SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

O‘ZBEKISTON QAHRAMONI SUYIMA G‘ANIYEVA XOTIRASIGA
BAG‘ISHLANGAN “YOSH NAVOIYSHUNOSLAR” VI ILMIY-AMALIY
ANJUMANI MAQOLALAR TO‘PLAMI

Toshkent – 2026

“Yosh navoiyshunoslar”: maqolalar to‘plami. Mas’ul muharrir G.Rixsiyeva, -
Toshkent: TDSHU, 2026. – 167 b.

Ushbu to‘plamda 2025-yil Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida tashkillashtirilgan «Yosh navoiyshunoslar» mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqolalari jamlangan. To‘plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o‘rni va bugungi ahamiyati: shoir ijodiga bog‘liq holda matnshunoslik masalalari, tilshunoslik va adabiyotshunoslik, shuningdek, Navoiy asarlarini o‘qitish muammolari haqida so‘z yuritiladi. Kitob yetishib kelayotgan yosh navoiyshunoslarning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvurni o‘zida jamlagani bilan ahamiyatga ega. To‘plam filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavrlar hamda keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan.

Mualliflar qarashlari va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtai nazaridan farq qilishi mumkin.

Mas’ul muharrir:

Gulchehra Rixsiyeva, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rektori
filologiya fanlari nomzodi, professor

Tahrir hay’ati:

To‘xliyev Boqijon, filologiya fanlari doktori, professor
Qudratulla Omonov, filologiya fanlari doktori, professor
Rixsitilla Alimuxamedov, filologiya fanlari doktori, dotsent
Maryam Ishmuhamedova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Oysara Madaliyeva, filologiya fanlari bo‘yicha PhD, katta ilmiy xodim
Shirin Sodiqova, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

Qosimjon Sodiqov, filologiya fanlari doktori, professor
Aftondil Erkinov, filologiya fanlari doktori, professor

Nashrga tayyorlovchilar:

Oysara Madaliyeva, filologiya fanlari bo‘yicha PhD, katta ilmiy xodim
Shahnoza To‘laganova, filologiya fanlari bo‘yicha PhD

ҚУШЛАР ТИМСОЛИ – ПОЭТИК ВОСИТА СИФАТИДА

(Юсуф Хос Ҳожиб ва Алишер Навоий ижоди мисолида)

Шоҳрух Мирзо ЖЎРАЕВ

ТДШУ ўқитувчиси

Халқ оғзаки ижоди намуналарида ифодаланган қушлар поэтикаси аста-секинлик билан ёзма адабиётда ҳам ўзига хос тарзда мажозий образ сифатида фикрни ифодалашга хизмат қилди. Қуш номларининг бадиий адабиётга кўчиши дастлабки ёзма ёдгорликларимиз бўлган “Девону луғотит-турк” ва “Қутадғу билиг” асарларидан бошлаб ҳозирги замон адабиёти намуналарида ҳам кенг кузатилади. Хусусан, илк бадиий дoston сифатида эътироф этилган “Қутадғу билиг”да қушларнинг муайян хатти-ҳаракатлари орқали ҳар хил характердаги одамларнинг мажозий образи яратилган.

“Қутадғу билиг”да қушлар мажози алоҳида аҳамият касб этиб, мазкур бадиий деталь асарнинг ғоявий-эстетик қимматини оширишга, тасвирланаётган воқеликнинг моҳиятини чуқурроқ очиш беришга, қаҳрамонларнинг ички дунёси, яхшилик ва ёмонликка асосланган фазилатларини образли гавдалантиришга хизмат қилган. Юсуф Хос Ҳожиб ўз асарида *ғоз, ўрдак, оққуш, қил қуйруқ, турна, уларқуш, каклик, булбул, қора зог, зағизгон, соқақуш* каби ўнлаб қушлар тимсолида гоҳ табиат тасвирини чизишда, гоҳида эса қаҳрамонлар руҳиятини рангин бўёқларда тасвирлашда моҳирона фойдаланган.

Масалан, оққуш образи орқали шарқдан қуёш бош кўтариши билан бутун борлиқ оппоқ тусга киришини кўрсатса, шоҳга қарата “Сенинг қушларинг кўкда учадиган бирон жонзодни омон қўймайди” деганда, ҳар қандай ёвга бас келадиган ботир аскарлар назарда тутилади.

Қадимдан адабиётда эркинлик, хурлик тимсоли бўлган қуш образи Юсуф Хос Ҳожиб асарида турли вазифаларни бажарганини кўриш мумкин. Хусусан, мағрур *турна* йигитларга хос бўлган жасорат, мардлик тимсоли бўлса, овозини созлаб, ўз эшини чақираётган *уларқуш* ўз кўнгил берганини чорлаётган гўзал қиз тимсолида гавдаланади. Шунингдек, асарда қаҳ-қаҳ отиб кулаётган

какликни, овози эрка қизнинг дод-фарёдини эслатувчи *қора зогни*, туну кун тинмасдан сур чалаётган *булбулни* ва бошқа қушларни учратиш мумкин.

Зооморфик метафоралар бўйича бир қатор тадқиқотларни амалга оширган Е. Вольф таъбири билан айтганда, бунда қушлар “баҳоловчи белгилари билан тавсифланади” [1;128]. Яъни, улар баъзан инсоннинг ташқи кўриниши, баъзан эса ҳаракати ва феъл-атворини тасвирлаш учун ишлатилган.

Бадий адабиётда қушлар тимсолининг поэтик восита сифатидаги ўрнини белгилашда **ўзбек адабиёти, қолаверса, жаҳон адабиётининг ҳам энг юксак намуналаридан бири ҳисобланган Алишер Навоийнинг «Фоний» тахаллуси билан битилган «Лисон ут-тайр» асари алоҳида ўрин тутади. Ўзбек адабиётида ҳам, жаҳон сўз санъатида ҳам муҳим мақомга эга ушбу асар Фаридиддин Атторнинг “Маниқ ут-тайр” асарига ўзига хос назира тарзида битилган.**

Нафсиламрини айтганда, Фаридиддин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр» асаригача ҳам қушлар тимсоллари асосида ёзилган асарлар мавжуд эди. Абу Али ибн Синонинг «Рисолат ут-тайр», Абу Ҳомид Муҳаммад Ғаззолийнинг ҳам худди шу номдаги «Рисолат ут-тайр», Шаҳобиддин Сухравардийнинг «Рисолайи мусаммо ба сафари Симурғ» асарлари ёзилган эди. Ана шу анъанани давом эттирган Алишер Навоий умрининг сўнгги йилларида, аниқроғи, 1499 йилда ўзига хос, гўзал дoston ҳисобланган “Лисону-т-тайр”ни ёзиб тугатган.

Анънавий тарзда битилган “Лисону-т-тайр” достони муқаддима, асосий қисм ва хотимани ўз ичига олади. Муқаддима 13 бобдан иборат бўлиб, дostonнинг асосий қисми 14-бобдан бошланади. Асар қаҳрамонлари бўлган қушлар бир куни мажлис қурмоқ учун йиғилишади. Лекин мажлисда ўрин таллашиб, жанжаллашиб қолишади. Шунда улар агар бир адолатли подшо бўлганда, бундай баҳсга ҳожат қолмаган бўларди, деб ўйлашади. Шу вақт *Ҳудҳуд* деган қуш шундай подшоҳ борлигини, унинг номи Симурғ эканлиги ва унинг ҳузурига бормоқчи бўлганлар узоқ ҳамда машаққатли йўлни босиб ўтишлари зарурлигини айтади.

Қушлар Худхуд бошчилигида йўлга тушадилар. Бир неча кун йўл юргач, машаққатли сафар уларни толиқтиради. Улар ортга қайтмоқчи бўлиб, биринкетин Худхудга ўз узрларини айта бошлашади. Дастлаб *Тўти*, кейин *Товус*, ундан сўнг *Булбул* узр айтади. Шу тариқа *Қумри*, *Кабутар*, *Кабки дарий* (*Тоғ каклиги*), *Тазарв*, *Қарчигай*, *Шунқор*, *Бургут*, *Куф* (*Бойўғли*), *Хумой*, *Ўрдак*, *Товуқ* (*Хўроз*) каби қушлар ўз узрларини айтишади. Худхуд уларнинг ҳар бирига мос ҳолатда турли ҳикоятлар билан жавоб қайтаради. Қушлар йўлларида давом этадилар. Улар Худхуддан Симурғга етишиш йўли ҳақида сўрайдилар. Худхуд уларга дostonдаги энг катта ва алоҳида мавқега эга бўлган “Шайх Санъон” ҳақидаги ҳикоятни сўзлаб беради.

Худхуд ҳикоятдан сўнг асл манзилга етиш учун 7 водийни, яъни талаб, ишқ, маърифат, истиғно (эҳтиёжсизлик), тавҳид (бирлик), хайрат ва фақру фано водийларини босиб ўтиш кераклигини айтади. Барча водийларни босиб ўтган қушлар қаерга боқмасин, у ерда ўз аксини кўра бошлайди. Яъни, ўзларини кашф этадилар. Ҳазрат Навоий шу тариқа қушлар тимсолида инсон, аввало, ўзини таниши, ўзлигини билиши керак деган чуқур фалсафий мушоҳадани илгари сурган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Голодов А. Вестник ВГУ, Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”, 2005, № 2.
2. Каримов Қ. Илк бадиий дoston. – Т.: Фан, 1976.
3. Мамадалиева З. Лисон ут-тайр” дostonидаги рамзий образлар тизими: Филол.фан.номз.дисс. – Т., 2011.
4. Мирзоҳидова Л. XI–XII асрлар туркий адабиётида мажозий тасвир бадиияти: Филол. Фан. бўйича фалсафа доктори дисс... автореф. – Самарқанд, 2018.
5. Навоий Алишер. Лисон ут-тайр. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик. – Т.: Фан, 1994. 12-жилд.
6. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (Саодатга йўлловчи билим). Транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф /Нашрга тайёрловчи: Қажом Каримов. – Т.: Фан, 1971.
7. Yusuf Hos Hojib. Qutatg‘u bilig. J.I /Mas‘ul muharrir A.Rustamov; nashrga tayyorlovchi G‘. Abdurahmonov. ToshDShI. – T. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2010.

MUNDARIJA

<i>Shirin SODIQOVA</i> . Xorijliklar uchun “O‘zbek tili” darslarida Alisher Navoiy ijodi bilan tanishtirish masalasi	3
<i>Elmira HAZRATQULOVA</i> . Hirot adabiy muhiti E.Bertels talqinida	8
<i>Oysara MADALIYEVA</i> . Alisher Navoiy “Badoyi’ ul-bidoya” devonining Parij qo‘lyozmasi	15
<i>Sherxon QORAYEV</i> . Alisher Navoiy suhbatdoshlari	42
<i>Shahnoza TO‘LAGANOVA</i> . Navoiyning tilshunoslikka oid qarashlari	56
<i>Shamsiya ATOYEVA</i> . “Majolis un-nafois” tazkirasining strukturasi	64
<i>Nigora AMIROVA</i> . Visual verbs in Alisher Navoiy’s literature: unvelling pragmatic function and cultural expression.....	72
<i>Shohrux-Mirzo Jo‘rayev</i> . Qushlar timsoli – poetik vosita sifatida (Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiy misolida.....)	82
<i>Aziza SHAKAROVA, Muqaddas MUZAFFAROVA</i> . Alisher Navoiy – huqushunos.....	85
<i>O‘g‘iloy NE‘MATOVA</i> . Haydar Xorazmiy hayoti va ijodining o‘rganilish tarixi.....	91
<i>Malika ShUKRULLAYEVA</i> . “Qutadg‘u bilig” asaridagi muqaddima qismi tavsifi....	102
<i>Sayyidmahmudxon PARPIYEV</i> . Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” asarida shohlar bayoni.....	106
<i>Nozima G‘AYBULLAYEVA</i> . “G‘aroyib us-sig‘ar” asaridagi hamd va na’t g‘azallarda istiora.....	110
<i>Ibrohim MAJIDOV</i> . Navoiy asarlarida takror asosidagi badiiy san’atlar	114
<i>Habiba XUSNIDDINOVA</i> . Alisher Navoiy “Lison ut-tayr” asarida ta’dil san’ati..	119
<i>Aziza HUSNUTDINOVA</i> . Navoiy asarlarida istioraning qo‘llanilishi	124
<i>Umida BAHRONOVA</i> . Navoiyning “Vahki ishqing zohir etsam...” g‘azali tahlili..	130
<i>Dinara BEKMUROTOVA</i> . Navoiy asarlarida talmeh san’ati.....	135
<i>Mahsuma RAHMONJONOVA</i> . “Muhokamat ul-lug‘atayn”da ritmik-sintaktik parallelizmlar.....	140
<i>Zulayho KARAMATILLAYEVA</i> . “Muhokamat ul-lug‘atayn”da ayrim majozlar tahlili.....	146
<i>Jamila HUSANOVA</i> . Navoiy asarlari tilining gap qurilishi va arabiy sintaksis qiyosi.....	153
<i>Shahzoda RAUFOVA</i> . Amir Temur –. Navoiy qalamidagi Iskandar.....	157